

Kulturmiljöutredning

Vittinge gamla skola, Ösby 1:66,
Heby kommun

Fastighetsbeteckning: Ösby 1:66
Namn/Gatuadress: Vittinge gamla skola
Kommun, Stadsdel: Heby
Ärendenr:

2025-11-07

Kulturmiljöutredning, Vittinge gamla skola, Ösby 1:66, Heby kommun

Stockholms Byggnadsantikvarier har på uppdrag av Archus utfört en kulturmiljöutredning över Vittinge Gamla skola, Heby kommun. Arbetet har innefattat genomgång av arkivmaterial, besiktning på plats samt en bedömning och klassificering av byggnadernas kulturhistoriska värde. Utredningen syftar till att titta på byggnadernas och områdets kulturhistoriska värde i förhållande till aktuellt planförslag.

Arbetet är utfört av Sofia Bruto, Stockholms Byggnadsantikvarier AB.

Sofia Bruto

Byggnadsantikvarie

Innehåll

Innehåll	3
Orientering.....	4
Omfattning	4
Bakgrund	4
Karta	4
Kulturhistoriskt skydd	5
Planer	5
Kulturmiljöprogram	6
Plan- och bygglagen	7
Kortfattad historik och beskrivning	8
Bakgrund	8
Karaktärsdrag	9
Beskrivning	9
Kulturhistoriska värden.....	13
Vittinge gamla skola	13
Aktuellt förslag.....	15
Rekommendationer/riktlinjer	15
Kumulativa effekter vid omvandling av skola till bostäder	17
Utlåtande	19

Orientering

Omfattning

Kulturmiljöutredningen har till uppgift att analysera områdets kulturhistoriska värden samt att titta på eventuell påverkan av områdets kulturmiljövärden som en del i pågående planarbete. Kulturmiljöutredningen skall också ge förslag på skydds- och/eller varsamhetsbestämmelser och en bedömning kring vilka kumulativa effekter en ändrad användning får. Kulturmiljöinventeringen omfattar de före detta skolbyggnaderna samt idrottsplatsen på tomtens norra del.

Äldre arkivhandlingar har tyvärr inte hittats varför beskrivningen av byggnaden endast omfattar det befintliga utseendet.

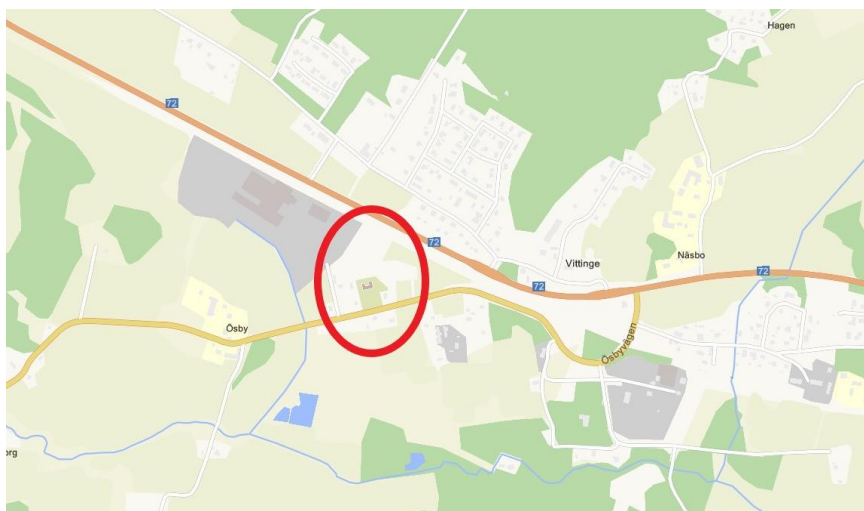
Bakgrund

Heby kommun har mottagit ansökan från Hebyfastigheter AB om upprättade av ny detaljplan för fastigheten Ösby 1:66 i Vittinge tätort. Syftet med att upprätta en ny detaljplan är att pröva om den gamla skolbyggnaden kan användas för bostäder.

I planuppdraget föreslås även att den norra delen av fastigheten planläggs som allmän plats för att säkerställa framtida möjligheter för ett tågstopp i Vittinge och för att kommunen ska ha rådighet över gång- och cykelbanepassagen.

Karta

Vittinge Gamla skola ligger längs Ösbyvägen i Vittinge, på södra sidan av järnvägen. Aktuellt planområde innehåller den äldre skolbyggnaden som numera står tom samt två före detta lärarbostäder som fortfarande används som bostäder samt en komplementsbyggnad. I områdets norra del upp mot järnvägen ligger en idrottsplan.

Karta över Vittinge, Eniro.se

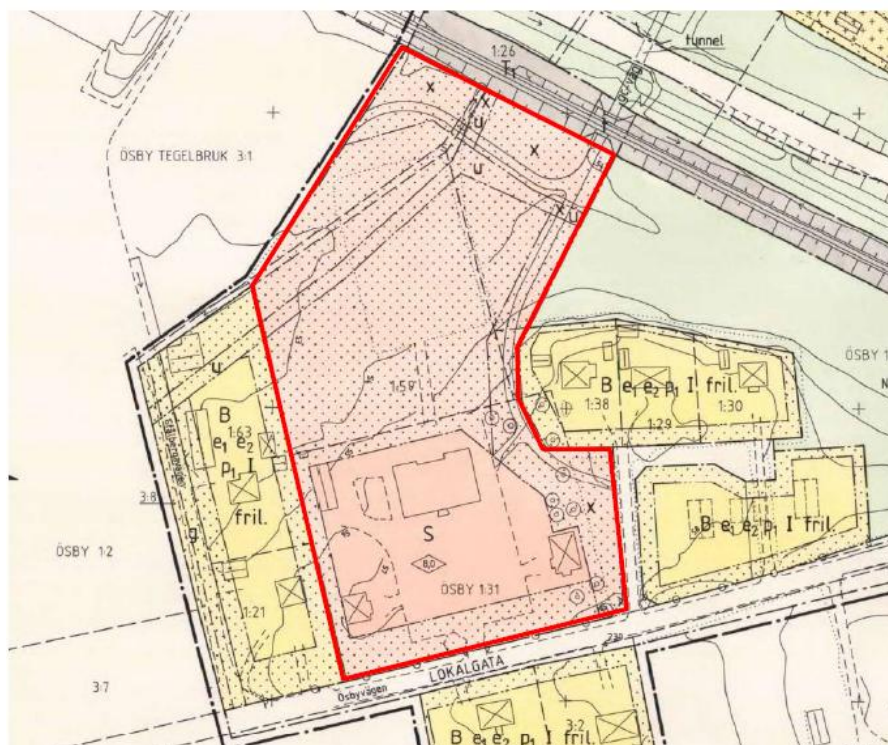

Aktuellt planområde, karta från Förslag till planuppdrag, Heby kommun.

Kulturhistoriskt skydd

Planer

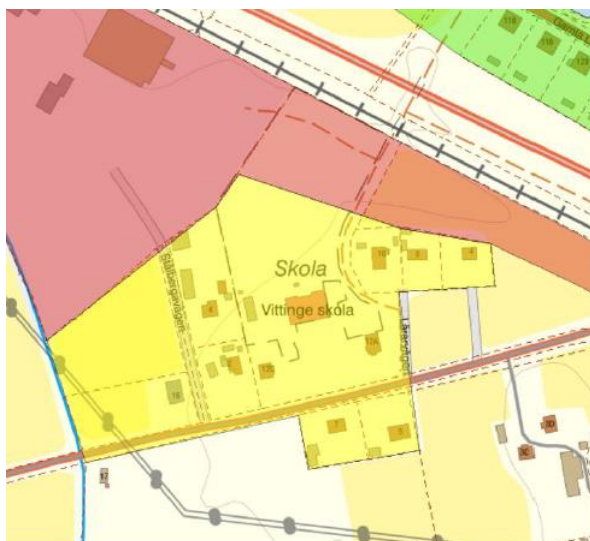
För området gäller detaljplan DP 268 del av Vittinge, trafiklösning för järnvägsöverfart, från 1997. Gällande användningar och bestämmelser inom fastigheten är S-skola, prickmark och högsta byggnadshöjd 8 meter. Fastigheten belastas av ett u-område och x-område som innebär att marken ska vara tillgänglig för underjordiska ledningar och för allmän gång- och cykeltrafik. Syftet med DP 268 var bl.a att möjliggöra en ny plankorsning i Vittinge och för planskild gång- och cykelpassage till och från Vittinge skola. Genomförandetiden har gått ut.

Utklipp från plankarta, DP 268, över aktuellt område. S=skolorråde, u-område och x-område som innebär att marken ska vara tillgänglig för underjordiska ledningar och för allmän gång- och cykeltrafik.

Kulturmiljöprogram

Området är utpekad i kommunens kulturmiljöprogram från år 2022. Vittinge skolorråde benämns ha stora kulturhistoriska värden och området rekommenderas att omfattas av förvanskningförbud. Den norra delen av området ligger inom utpekade värden för industrihistoria men omfattas inte av några fysiska bevarandevärden.

*Klassificeringskarta ur Hebys
kommuns Kulturmiljöprogram
från 2022.*

Plan- och bygglagen

PBL kap 8§13 (förvanskningförbud)

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

PBL kap 8§14 (anpassat underhåll)

Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

PBL kap 8§17 (varsamhetskrav vid ändring)

Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

Kortfattad historik och beskrivning

Flygfoto från perioden mellan 1955-1967, Eniro.se

Bakgrund

Vittinge gamla skola (även kallad Ösbyskolan) invigdes år 1932 på mark som hade avstyckats för ändamålet år 1926 och förvärvats av Vittinge församling. Vid denna tidpunkt hade ansvaret för skolväsendet övergått från den kyrkliga kommunen till den borgerliga.

I samband med skolans uppförande byggdes även två lärarbostäder, placerade som flyglar till huvudbyggnaden. Dessa kompletterade skolans funktion och bidrog till anläggningens symmetriska uppbyggnad.

I skolans närmiljö finns Vittinge tegelbruk som startade som ett sommartegelbruk på 1800-talet, på 1930-talet blev tegelbruket ett åretrunttegelbruk och bruket är än idag igång. Mellan tegelbruket och skolmiljön finns avsöndrade lägenheter från tidigt 1900-tal, kännetecknade av faluröda ekonomilängor och äldre bostadshus med oljemålade fasader. Längs vägen som skiljer Vittinge tegelbruk från skolområdet löper en bebyggelsestruktur med liknande karaktär.

Vid vägkorset mot Ösbyvägen uppfördes omkring år 1960 en brandstation i rött tegel – en byggnad som tillför en ny tidslager i miljön genom sin sakliga 1960-

talsarkitektur.

Karaktärsdrag

Skolområdet präglas av en väl sammanhållen anläggningsstruktur där skolbyggnaden, tillsammans med de två lärarbostäderna, bildar en tydlig skolgårdsmiljö.

- Skolbyggnaden har gula träfasader och ett flackt tegelklätt sadeltak. De stora fönstren är karaktäristiska och ger byggnaden ett ljust och funktionellt uttryck. Skolbyggnaden har byggts om vid ett flertal tillfällen på baksidan.
- Lärarbostäderna uppvisar en något mer traditionell gestaltning med branta sadeltak försedda med takkupor. Deras proportioner och materialbehandling anknyter till skolans arkitektur men med mer bostadskaraktär. Den ena lärarbostaden är större än den andra, troligtvis uppförda på det sättet.
- Brandstationen från 1960-talet är uppförd i rött tegel och representerar tidens rationalistiska formspråk. Byggnaden kontrasterar mot skolmiljöns tillbakablickande uttryck men tillför samtidigt historisk skiktning.
- De avsöndrade lägenheterna kring området bevarar en lantlig prägel med traditionella faluröda uthuslängor och äldre bostadshus, vilket förstärker den historiska kontexten.

Beskrivning

Skolbyggnadens exteriör är välbevarad från uppförandetiden, flackt takfall med rött tegel. Fasader av gulmålad stående träpanel med vitmålade spröjsade träfönster.

Skolans entré har bytts ut till ett bruneloxiderat parti som inte är anpassat till skolans äldre karaktär. En utrymningstrappa har också tillkommit på skolans entrésida.

Ursprungliga träfönster finns till stor del bevarade på huset.

Fasad mot öster.

Fasad mot norr.

Utrymningsväg från övre våningen samt nya tekniska installationer har tillkommit, annars är skolbyggnaden relativt välbevarad från uppförandetiden.

Fasad mot väster, ny utrymningstrappa samt ventilationshuv har tillkommit.

*Den östra lärarbostaden
är större än den västra.
Ny ramp har tillkommit
annars är lärarbostaden
välbevarad från
uppförandetiden.*

Den västra lärarbostaden.

*Garage/förrådsbyggnad i
områdets västra del.*

*Idrottsplan i områdets
norra del upp mot
järnvägen.*

Kulturhistoriska värden

Den form för kulturhistorisk värdering som används vid den kulturhistoriska klassificeringen bygger på en metod som Riksantikvarieämbetet utarbetat. Den omfattar så kallade dokumentvärden och upplevelsevärden. I det så kallade dokumentvärdet ingår traditionella historiska egenskaper som en byggnad kan ha. Det kan vara byggnadshistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde och teknikhistoriskt värde. En byggnads upplevelsevärden omfattas av egenskaper som konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde.

Till dessa grundmotiv finns minst lika viktiga förstärkande motiv som kan vara kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet. Självklart finns inte alltid dessa värden representerade i varje byggnad, men de som finns vägs samman och resulterar i en kulturhistorisk klassificering.

Vittinge gamla skola

Kulturhistorisk kontext och social betydelse

Skolbyggnaden har under lång tid fungerat som samlingspunkt för undervisning, bildning och social samvaro i Vittinge. Den har därigenom spelat en viktig roll för lokalsamhällets identitet och sammanhållning. Även om skolans ursprungliga funktion har upphört, bär byggnaden fortfarande starka symboliska och sociala värden kopplade till bygdens historia.

Omvandlingen till bostadsändamål kan ses som ett nytt skede i byggnadens livscykel, där ett fortsatt bruk kan bidra till att säkra dess fortlevnad – under förutsättning att åtgärderna sker med respekt för dess kulturhistoriska värden.

Arkitekturhistoriskt värde

De ursprungliga skolbyggnaderna, uppförda under 1920-talet, uppvisar ett genomarbetat formspråk typiskt för tidens skolarkitektur. Byggnaderna äger ett arkitektoniskt värde genom välavvägda proportioner, karaktäristisk takform och till stor del välbevarade fasader och byggnadsvolymer.

Då byggnaden fortfarande bevarar ursprungliga detaljer såsom fönstersättning, dörrar och fasadmaterial, förstärks dess autenticitet och arkitekturhistoriska betydelse ytterligare.

Autenticitet och förändringsgrad

Skolbyggnadens autenticitet påverkas av senare tillägg, ombyggnader eller tekniska anpassningar har förändrat det ursprungliga uttrycket, exempelvis utrymningstrappa. Mindre förändringar som gjorts med varsamhet och respekt för byggnadens karaktär bedöms inte nödvändigtvis som förvanskande. Däremot kan omfattande moderniseringar eller materialbyten minska läsbarheten av den ursprungliga funktionen.

Situering och miljö

Skolans placering i bymiljön, i nära relation till skolgård, idrottsytor och närliggande bostäder, bidrar till en tydlig rumslig och historisk helhetsbild. Byggnadens lokalisering är en viktig del av dess kulturhistoriska värde och bör därför bevaras och framhävas i framtida planering.

Samhällshistoriskt värde

Vittinge skolområde vittnar om de samhällsförändringar som skedde i början av 1900-talet, då utbildning blev en självklar del av landsbygdens utveckling. Området illustrerar den tidens satsningar på folkbildning och social infrastruktur.

Området är upptaget i kommunens kulturmiljöprogram (2022) och bedöms ha **stora kulturhistoriska värden**. Programmet rekommenderar att området omfattas av **förvanskningförbud**, vilket innebär att förändringar ska ske med särskild hänsyn till befintliga byggnaders karaktär och historiska kvaliteter.

Den norra delen av området ingår i utpekade värden för industrihistoria, men saknar fysiska bevarandeobjekt av motsvarande karaktär.

Aktuellt förslag

Syftet med att upprätta en ny detaljplan är att pröva om fastigheten kan användas för bostäder. Förslagsvis skulle skolbyggnaden användas som bostad och kompletteras med komplementbyggnader innehållande cykelgarage/carport samt miljöhus inom skolområdet.

Planförslaget innebar också att den norra delen av fastigheten planläggs som allmän plats för att säkerställa framtida möjligheter för ett tågstopp i Vittinge och för att kommunen ska ha rådighet över gång- och cykelbanepassagen

Översiktsplan

Området är utpekat som skola i kommunens Översiktsplan från 2013. I kommunens nya översiktsplan, som planeras att antas under 2025, beskrivs främst att Vittinge ska utvecklas som en bostadsort och att ett framtida tågstopp är prioriterat för orten. Tågstationsläge ska utredas men en möjlig plats är vid den befintliga tunneln för gång- och cykelväg. Detta planförslag avviker inte från Översiktsplanen.

Rekommendationer/riktlinjer

Vid analysen av området är det främst följande delar som är värdebärande:

- Bevara och underhåll skolbyggnadens och lärarbostädernas ursprungliga volymer, fönstersättning och tak- och fasadmateriäl.
- Nya åtgärder ska utföras med varsamhet och i samklang med befintliga materiäl och kulörer. Nya komplementbyggnader bör placeras i områdets nordöstra del (till höger om skolbyggnaden), dess utformning av storlek bör anpassas till områdets karaktär.

Skyddsbestämmelser i detaljplan

Byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och därför inte får förvanskas kan skyddas genom detaljplanering i den så kallade fysiska planeringen. Detaljplanen används i kommunen som ett verktyg för hur bebyggelsens utformning och om hur mark och vatten ska användas i ett avgränsat område, från en enstaka fastighet till en mindre stadsdel.

De bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande och innefattar både rättigheter och begränsningar för förändringar i området. Exempelvis kan bestämmelser för var man får bygga, vad byggnader och markområden skall användas till, byggnadshöjder, byggnaders utformning i stora drag med mera, redovisas i detaljplan. Skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse markeras med bokstäverna q och k, rivningsförbud med r. En detaljplan gäller tills dess att den upphävs eller täcks över av en ny.

q- Bestämmelsen innebär att byggnaden har ett särskilt kulturhistoriskt värde och att den därmed inte får förvanskas. Detta är det starkaste skyddet en byggnad kan förses med i detaljplan. Detta skydd får utfärdas för bebyggelse eller annan miljö som är särskilt värdefull. Bestämmelserna får omfatta såväl interiör som exteriör, byggnadsdetaljer, viktig växtlighet och konstarbeten. Man kan även ställa krav på särskilt arbetsförfarande vid underhållsåtgärder. Även ej bygglovspliktiga åtgärder kan regleras med lilla q som till exempel ändring av interiör.

r- Byggnader kan också skyddas genom ett rivningsförbud. Det gäller dels sådana särskilt värdefulla byggnader och dels sådana byggnader som utgör en väsentlig del

av ett bebyggelseområde av den karaktären.

k- För att bevara befintliga byggnaders karaktärsdrag och deras byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden kan varsamhetsbestämmelser, ”k”, införas i en detaljplan.

Vid ändring måste byggnadens karaktär beaktas och dess kulturhistoriska värden tas till vara. I plankartan preciseras varsamhetsbestämmelserna, det kan exempelvis vara bestämmelser för vilken kulör som skall användas vid ommålning av en fasad, eller hur fönster och balkonger skall var utformade. Bestämmelsen hindrar dock inte att originaldetaljer byts ut. Ej bygglovspliktiga åtgärder kan inte regleras med k.

Förslag till skyddsbestämmelser

Utgångspunkten för att skydda byggnader i den nya detaljplanen är att Vittinge gamla skola skall bevaras och göra dess historia avläsbar. Byggnaderna inom området har höga kulturmiljövärden vilket gör det viktigt att de får behålla sin ursprungliga utformning och speciella karaktär.

q1	Byggnader med högt kulturhistoriskt värde. Byggnadsvolymen skall bevaras, får ej byggas på eller till. Ursprungligt fasadmaterial, taklutning och taktäckning skall bevaras. Vård och underhåll skall ske med material och metoder anpassade till byggnadens egenart. Vissa förändringar kan tillåtas om dessa görs med hänsyn till byggnadens ursprungliga utformning.
r	Byggnaden får inte rivas

Kumulativa effekter vid omvandling av skola till bostäder

Omvandlingen av skolbyggnaden från 1930-talet till bostadsändamål innebär mer än en förändring av byggnadens funktion. Ur ett kulturmiljöperspektiv medför åtgärden en rad kumulativa effekter, det vill säga successiva förändringar som tillsammans påverkar helhetsmiljön, byggnadens identitet och dess kulturhistoriska värden.

Förändrad funktion och social betydelse

Skolbyggnaden har utgjort en central punkt i Vittinge, en plats för undervisning, gemenskap och kollektiv identitet. När skolverksamheten upphör och byggnaden ges en ny funktion förloras en del av den sociala kontinuiteten och den offentliga karaktären. Omvandlingen kan dock samtidigt bidra till att byggnaden får ett fortsatt bruk och därmed säkras mot förfall, vilket ur bevarandesynpunkt kan ses som positivt. Den sociala betydelsen omvandlas – från gemensam till privat – vilket gradvis förändrar hur platsen används och upplevs i bygden.

Förändrad byggnadskaraktär och autenticitet

Bostadsanpassning kräver ofta ingrepp i byggnadens planlösning, installation av nya tekniska system och kan innebära förändringar av fönster och dörrar. Sammantaget riskerar dessa åtgärder att successivt minska byggnadens autenticitet, det vill säga förmågan att tydligt visa sin ursprungliga funktion och tidstypiska gestaltning. Förändringar har dock gjorts under årens lopp och vissa förändringar kan vara positiva.

Påverkan på miljö och helhetsupplevelse

En skolmiljö på landsbygden omfattar vanligen flera komponenter: skolgård, lärarbostäder, uthus, öppna gräsytor och tillfartsvägar. Vid omvandling till bostäder sker ofta förändringar i markanvändningen – exempelvis uppförande av carportar, förråd, staket och privata trädgårdsrum. Dessa tillägg kan successivt förändra rumsbildningen och det offentliga uttrycket i miljön.

I ett längre perspektiv kan detta leda till att skolmiljön som helhet upphör att vara läsbar som skolområde, även om huvudbyggnaden står kvar.

Förlust av funktionell mångfald

När tidigare offentliga byggnader privatiseras och omvandlas till bostäder minskar ofta den funktionella variationen i mindre samhällen. Den kumulativa effekten blir att ortens historiska struktur – med kyrka, skola, affär och föreningslokal som tydliga nav – gradvis upplöses. Detta påverkar inte enbart kulturmiljöns materiella delar, utan också den immateriella dimensionen, dvs. människors relation till platsen och dess berättelser.

Positiva kumulativa effekter

Samtidigt kan en varsam omvandling medföra positiva effekter. Ett fortsatt bruk förhindrar förfall, och ett bostadsbruk kan bidra till ökad tillsyn, underhåll och liv i byggnaden. Om den nya användningen sker med respekt för skolans ursprungliga karaktär – exempelvis genom att bevara fasadmaterial, fönstersättning och rumsliga proportioner – kan de kulturhistoriska värdena i hög grad bibehållas eller till och med stärkas.

Sammanfattande bedömning

De kumulativa effekterna av att bygga om en äldre skola från 1930-talet till bostäder består främst i:

En gradvis förlust av offentlig och social funktion, vilket påverkar bygdens identitet.

Förändringar i byggnadens autenticitet genom anpassningar av planlösning, material och detaljer.

Förskjutning i miljöns karaktär från öppen och gemensam till privat och uppstyckad.

Risk för att helhetsmiljöns läsbarhet och berättelse om utbildningens historia på landsbygden försvagas.

Samtidigt en möjlighet till långsiktigt bevarande genom fortsatt användning, förutsatt att omvandlingen sker med antikvarisk hänsyn.

Utlåtande

Vår bedömning är att en ändring av gällande detaljplan så att den äldre skolbyggnaden kan byggas om till bostäder är möjlig att utföra utan att områdets kulturhistoriska värden påverkas negativt. Detsamma gäller avstyckning av den norra delen av fastigheten.

Detta är Stockholms Byggnadsantikvariers bedömning, slutlig bedömning görs av Stadsbyggnadskontoret i samband med bygglov och bygganmälan.

Sofia Bruto

Byggnadsantikvarie, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden, behörighetsnivå K